

VERTRAPTE ILLUSIES

Verborgen
oorlogsherinneringen
van Molukkers

WalburgPers

Herman Spinhof

VERTRAPTE ILLUSIES

*Opgedragen aan:
John (Jonas) Muskitta en Willie Muskitta-Tamaëla
hun generatiegenoten en nazaten*

Herman Spinhof

VERTRAPTE ILLUSIES

Verborgen
oorlogsherinneringen
van Molukkers

WalburgPers

Afbeeldingen omslag

Voorzijde: ondervoed jongetje, oktober 1945, COLLECTIE MOLUKS HISTORISCH MUSEUM

Achterzijde: auteursfoto gemaakt door TOONEN-WIENTJENS

Tekstredactie

Kees Schaepman

Omslagontwerp

Erwin Bomans^{BNO} Leucq!, Hof van Twente

Ontwerp binnenwerk

Karel Meijer, KM Grafisch Werk, Utrecht

© 2019 Herman Spinhof, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2019 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

ISBN 9789462494374

NUR 680

Inhoud

Proloog 7

1. Geschiedenis in vogelvlucht 12
2. De Japanse aanval 23
3. Internering en verzet 27
4. De Japanse inval elders in de Archipel 34
5. Troostmeisjes 47
6. Honger 52
7. Bombardement 1944 57
8. Einde oorlog in zicht 60
9. Capitulatie, Bersiap en Merdeka 89
10. Militaire acties 98
11. Slag om Surabaya 106
12. Proclamatie RMS 111

Epiloog 132

Noten 135

Afkortingen 139

Tijldijn 140

Geraadpleegde bronnen 145

Geïnterviewden 149

Proloog

In de zomer van 2011 liepen Jonas Muskitta en ik door Museum Bronbeek in Arnhem. Het was een frisse, bewolkte dag. Nog vol van indrukken door de verhalen en de beelden van de fototentoonstelling *Troostmeisjes* verstijfde Jonas plotseling van angst.¹ De vaste collectie krissen en klewangs van het museum riepen herinneringen op aan wat hem en zijn vrouw was overkomen tijdens de Japanse bezetting van de Indonesische archipel. ‘Met zo’n soort zwaard ben ik door een Japanse soldaat afgeranseld op het schoolplein.’

Jonas was in 1942 tien jaar oud en zat op de Japanse school op Ambon. ‘Ik was klassenoudste en moest ervoor zorgen dat mijn medeleerlingen in de houding stonden als er Japanse soldaten langskwamen. We speelden buiten toen een bataljon voorbij marcheerde. Ik had de militairen niet opgemerkt totdat ik iemand op snijdende toon hoorde roepen: “*Keirei*”. Dat betekent: “geef acht” of “salueer”. Ik werd als klassenoudste naar voren gehaald. “Strek je hand uit!”, beval de commandant. Hij hief zijn zwaard omhoog en sloeg daarmee op mijn pols. Gelukkig met de botte kant, anders was mijn hand eraf geweest.’ Jonas huivert nog bij herinnering. ‘Ik had een gebroken pols. Onze directeur, een Molukker, kreeg ook straf. Hij was een dik klein mannetje en werd door de Japanse commandant een papjaboom ingejaagd die bij het schoolplein stond. De directeur moest naar boven klimmen, maar dat lukte hem niet, want die dunne buigzame boom zwiepte van de ene kant naar de andere.’

Jonas was blij dat hij zijn vrouw Willie niet naar de tentoonstelling had meegenomen. ‘Voor haar zou deze herinnering te veel zijn geweest.’ Zij was zes jaar oud toen de Japanners hun woonplaats Fak-Fak in West-Papua bezetten. Haar vader en haar drie broers (15, 17 en 18 jaar

oud) waren met onbekende bestemming door de Japanners afgevoerd. Jonas: 'Ze praat niet graag over die tijd. Maar toch moeten die verhalen verteld worden. Nu kan het nog. Straks, als we er niet meer zijn, is dat niet meer mogelijk. Mijn kinderen vragen er soms naar. Maar ik ga niet vanuit mezelf erover vertellen.'

Op dat moment kwam bij mij het idee op om dit boek te schrijven. Ik wilde de verhalen vastleggen van Molukkers over hun ervaringen tijdens de Japanse bezetting, over de bijzondere positie die zij voor, na en ten tijde van de oorlog innamen ten opzichte van andere bevolkingsgroepen in de archipel, en over de Merdeka-tijd en de zo genoemde Bersiap-periode (bersiap betekent: wees paraat). Bersiap is de Nederlandse aanduiding voor de eerste maanden van de Merdeka, de revolutie en onafhankelijkheidsstrijd na de capitulatie van Japan. Ook de verhalen over de Molukse opstand tegen het centrale gezag van de eerste president van Indonesië, Sukarno en de proclamatie van de onafhankelijke Republiek Maluku Selatan (RMS, 25 april 1950) worden hier verteld. En die over de kille ontvangst van de Molukkers daarna in Nederland in 1951. Niemand had toen in Nederland een luisterend oor voor verhalen over de drie oorlogen die Molukkers in korte tijd over zich heen hadden kregen. Nederland was druk met de wederopbouw en vooral bezig met de verwerking van zijn eigen oorlogsgeschiedenis en de Duitse bezetting. 'Niet klagen, maar doorzetten, pas je maar aan', kregen de Molukkers te horen. In mijn huis in Arnhem hadden de vorige bewoners van Indo-Europese afkomst een tegeltje achtergelaten met daarop de tekst: *Poekoel Teroes*. Dat zoveel betekent als: strijdend voorwaarts. Het tegeltje heb ik als aandenken in de keukenmuur ingemetseld.

Bijna vier jaar na ons bezoek aan de tentoonstelling *Troostmeisjes* zoek ik Jonas thuis op. Zijn vrouw, Willie, vult het verhaal over haar vader en drie broers zelf aan. In Papua (voorheen: Nederlands Nieuw-Guinea/ Irian Jaya) verbleven veel Molukkers gedurende de Japanse tijd. Willie Muskitta-Tamaëla (1936) beleefde de invasie van de Japanners in Fak-Fak in het zuidwesten van Papua. Haar vader was er rijksambtenaar. Hij is met zijn drie zonen direct geïnterneerd en afgevoerd naar een kamp. 'Waar? Dat wisten we niet. Pas na de oorlog

bleek dat hij het overleefd had en in het interneringskamp Kaimana had gezeten.’ Haar drie broers vonden ze in de buurt van het kamp onthoofd terug, begraven in een kuil. Na de oorlog moesten Willie en haar moeder de drie lijken identificeren. Een onuitwisbaar beeld dat haar haar hele leven lang is bij gebleven. Ze praat er niet graag over. De herinneringen zijn te hevig.

Nu zijn vrouw erbij zit, vertelt Jonas het verhaal over zijn afstraffing op het schoolplein nog een keer. Beiden moeten hard lachen om de dikke schooldirecteur die in een papajaboom heen en weer zwiepte. ‘Maar het was natuurlijk vooral treurig en helemaal niet leuk.’

In mijn zoektocht naar de lang verborgen gebleven verhalen van andere betrokkenen vond ik een groot aantal opgeslagen in twee archieven. Verhalen die zijn opgetekend tussen 1997 en 2008 in het kader van het *oral history*-project *Erfgoed van de Oorlog* (‘Getuigen verhalen. Het Molukse perspectief in oorlogstijd’), uitgevoerd door de Stichting Mondelinge Geschiedenis Indonesië.² Deze schat aan informatie ligt in de archieven van de Universiteitsbibliotheek Leiden en van de stichting Moluks Historisch Museum in Den Haag. Uit deze interviews heb ik een selectie gemaakt van getuigenissen van zeventien Molukkers die de Tweede Wereldoorlog, de Merdeka- en RMS-periode hebben meegeemaakt. Mannen en vrouwen op wie de jaren van drie achtereenvolgende oorlogen een stempel hebben gedrukt. Verder heb ik gebruikgemaakt van interviews die ikzelf afgenomen heb met Molukkers, onder wie Jonas Muskitta en Willie Muskitta-Tamaëla.

De interviews in het archief van de Universiteitsbibliotheek zijn gehouden door studenten en opgeslagen op mini-diskettes. Deze heb ik uitgewerkt. De lijn van de gesprekken was niet altijd makkelijk te volgen omdat de geïnterviewden vaak van de hak op de tak sprongen, zowel in tijd als plaats. De verslagen van gesprekken die in het archief van het Moluks Historisch Museum in Den Haag zijn opgeslagen, zijn veelal door verwanten gehouden en uitgewerkt door vrijwilligers van het museum. Enkele interviews zijn vertaald naar het Nederlands.

Er zat nogal wat ruis in de uitgewerkte teksten: veel herhalingen, onvolledige zinnen en soms ook met onduidelijke en onlogische wendingen.

gen. Omdat een groot deel van de geïnterviewden inmiddels overleden is en dus geen toelichting of aanvulling kon worden gegeven, heb ik ervoor gekozen de onduidelijke en onlogische teksten niet te verwerken in dit boek. Om de leesbaarheid te bevorderen heb ik de vrijheid genomen om niet altijd de letterlijk uitgesproken citaten op te nemen, maar ze slechts aangepast om te komen tot beter lopende zinnen.

Sommige geïnterviewden spraken in de derde persoon over zichzelf, zoals de visser Johannes Haumahu, die steeds over ‘oom Anis’ sprak. Omdat het voor de lezer verwarrend kan overkomen, voer ik ze op onder hun eigen naam. Keterina (Kete) Pattikawa-Pattiata bijvoorbeeld heeft het steeds over oma en opa, als ze haar moeder en vader bedoelt. Ook dat heb ik veranderd in moeder en vader. Van alle geïnterviewden vermeld ik ter introductie steeds eerst de volledige naam en daarna noem ik ze bij de voornaam. De verhalen spelen zich immers af in een tijd dat ze zelf tiener waren of nog kind. Achter in het boek is de volledige lijst van de geïnterviewden opgenomen.

Het zijn persoonlijk gekleurde verhalen over gebeurtenissen die betrokkenen zelf hebben ervaren. De situatie in het ene kamp of dorp was anders dan in het andere en de ene ooggetuige heeft eenzelfde gebeurtenis anders beleefd dan de andere. Bekend is de polemiek tussen de schrijvers Jeroen Brouwers (1940) en Rudy Kousbroek (1929-2010), die beiden als kind in een Jappenkamp hebben gezeten. Op totaal verschillende wijze hebben ze hun ervaringen verwerkt in hun verhalen. Kousbroek relateert de kampervaringen van de Nederlanders, terwijl Brouwers de nadruk legt op de wreedheden van de Japanse bezetter.³

De historicus Jan Romein schrijft in de bundel beschouwingen *Historische lijnen en patronen* dat elke geschiedbeschouwing, ‘maar ook elke geschiedbeschrijving, ja zelfs het schijnbaar eenvoudigste historisch onderzoek [...] mede bepaald [wordt] door het ik van de beschouwer, de beschrijver, de onderzoeker, zowel in de keuze van zijn stof als in de behandeling daarvan.’ Zo bezien schrijft ‘elke generatie de geschiedenis opnieuw, elke tijd, elke klasse, elke groep en zelfs elke persoon.’ Romein en met hem vele moderne historici onderscheiden drie soorten subjectiviteit: ‘individuele subjectiviteit, collectieve subjectiviteit en de bijzondere vorm daarvan [...] de tijdssubjectiviteit.’⁴

In dit boek heb ik de persoonlijke ervaringen verzameld van gekoloniseerd en van Molukkers in het bijzonder. Hun verhalen zeggen iets over de beleving en de ervaringen en leveren daarmee een bijdrage aan de geschiedschrijving van die periode. Door de individuele verhalen is het grote verhaal, de recente geschiedenis van Molukkers en de impact en beleving daarvan, beter te begrijpen.

De verhalen die ik selecteerde, heb ik zoveel mogelijk op hun waarheidsgehalte getoetst aan de hand van secundaire literatuur over de geschiedenis en door verhalen naast elkaar te leggen en te vergelijken. Maar individuele ervaringen zijn niet voor de volle honderd procent te controleren, bovendien schuilt achter de ene waarheid vaak weer een andere en zo verder. Uit de verschillende verhalen en waarnemingen doemt echter een werkelijkheid op van een zwarte periode uit de recente, veelal nog verborgen geschiedenis van de Molukken voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog.